

Sebastià GIRALT

CAP A L'EDICIÓ CRÍTICA
DE LA *PRACTICA SUMMARIA* D'ARNAU DE VILANOVA¹

1. *Continguts i autenticitat*

La *Practica summaria* d'Arnau de Vilanova és un breu compendi de tractaments per a trenta-una malalties freqüents, vint ordenades *a capite ad pedes*, com és habitual en el galenisme medieval, i onze per a febres i altres trastorns no localitzats en un membre concret.² Malgrat la seva modesta ambició, es tracta probablement de l'obra més completa conservada per conèixer la medicina pràctica d'Arnau. Redactada de manera molt sintètica, amb un estil senzill i directe, ofereix una terapèutica típicament galenista però reduïda als seus elements essencials: es concentra en un breu nombre de remeis, amb resultat contrastat per l'experiència de l'autor, però alhora és integral, ja que gairebé sempre inclou medicaments i dieta —generalment reduïda a l'alimentació però en alguna ocasió amb indicacions relatives al bany i l'exercici—, i sovint contempla opcions diferents segons les variacions i l'evolució de la malaltia, però sense entrar en l'etiologia o la descripció de les afeccions. En canvi, a diferència d'altres obres d'Arnau, no s'hi esmenten recursos relacionats amb la màgia natural o l'astrologia —un cop eliminat del text l'espuri capítol *Simplicia a proprietate*. Aquesta absència, a parer meu, es pot explicar simplement pel caràcter secundari que sol tenir aquest tipus de remeis en els tractaments proposats per aquest metge i que, per tant, els fa prescindibles en un compendi bàsic. Així doncs, no cal justificar-ho situant l'obra abans del 1300, sobre la base que a partir d'aquesta data l'aplicació de l'astrologia apa-

1. Aquest treball s'ha pogut realitzar gràcies al projecte de recerca «La percepció del Islam en la Europa cristiana. Traducciones latinas del Corán y literatura latina de controversia islamo-cristiana» (FFI2008-06919-C02-02/FILO del Ministerio de Ciencia e Innovación). Així mateix agraeixo l'amabilitat del dr. Karl Holubar (arxiu del monestir de Klosterneuburg) a l'hora d'accedir a materials de la seva biblioteca.

2. Articles anteriors sobre aquesta obra: Sebastià GIRALT, *Entorn de la tradició textual de la Practica summaria d'Arnau de Vilanova*, dins «Dynamis», 24 (2004), 269-280; i Joseph ZIEGLER, *Alchemy in Practica summaria: A footnote to Michael McVaugh's contribution*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 23/24 (2005), 265-267. D'altra banda alguns dels capítols de la *Practica summaria* han estat estudiats en comparació amb altres obres d'Arnau o del galenisme medieval en referència a tractaments particulars: Joseph ZIEGLER, *The Medieval Kidney*, dins «American Journal of Nephrology», 22 (2002), 152-159 (problemes renals); Sebastià GIRALT, *The consilia attributed to Arnau de Vilanova*, dins «Early Science and Medicine», 2 (2002), 311-356 (febre quartana).

reix en la medicina arnaldiana i la de la màgia natural esdevé més freqüent.³ D'altra banda, dins els escrits de medicina pràctica arnaldiana la terapèutica que ofereix es pot situar en un grau de complexitat mitjà, entre els més senzills *experimenta* i els més exhaustius *consilia* i *regimina*. Enfront dels *consilia* i els *regimina*, que solen ser gèneres d'aparat, la *Practica summaria* potser ens aproxima més al que podria ser el tractament quotidià proposat per un metge galenista als seus pacients de rang superior,⁴ com també fa pensar l'afirmació del prefaci que són *curae* experimentades per l'autor i que han demostrat la seva eficàcia. Comparada amb els reculls d'*experimenta*, és una obra cohesionada, amb uns criteris similars en la presentació dels diversos tractaments, que resulten més complets i no centrats en un sol recurs.

Els capítols són una trentena, tot i que la divisió no és sempre la mateixa en tots els testimonis: 1. mal de cap; 2. bronziment de les orelles; 3. vertigen; 4 (o 5). membres adormits; 5 (o 4). tenebres dels ulls; 6. aspresa de la gola; 7. dificultat de respirar; 8. dificultat de deglutir; 9. tremor de cor; 10. dolor al pit; 11. dolor a l'estómac; 12. dolor als intestins; 13. dolor als ronyons; 14. constipació del ventre; 15. cucs; 16. flux de ventre; 17. opilació del fetge; 18. opilació de la melsa; 19. dificultat d'urinar; 20. ardor de les vies urinàries; 21. febre terciana simple; 22. terciana doble; 23. terciana contínua; 24. terciana contínua sanguínia; 25. terciana contínua flegmàtica; 26. febre erràtica; 27. febre quartana; 28. apostemes dels membres exteriors; 29. apostemes dels membres interiors; 30. manca d'apetit; 31. set immoderada. Aquests capítols són els que pertanyen sense cap dubte a l'obra, però cal advertir que en la tradició manuscrita i impresa van seguits d'un nombre fluctuant d'altres «capítols» que semblen haver-hi estat afegits i que varien segons els testimonis, tal com veurem més endavant.

Els primers judicis sobre l'autoria de la *Practica summaria* ja apuntaven a la seva autenticitat. En efecte, Juan Antonio Paniagua, entre altres, havia observat la fermesa de l'atribució arnaldiana: estil concís, pràctica unanimitat del nom de l'autor als manuscrits, antiguitat manifesta d'un bon nombre de còpies i un important suport documental⁵. Aquesta impressió inicial queda perfectament confirmada per l'estudi del conjunt d'exemplars manuscrits (recollits en l'apèn-

3. Sobre l'aplicació de l'astrologia i la màgia natural en la medicina d'Arnau vegeu Sebastià GIRALT, *Arnaldus astrologus? La astrologia en la medicina de Arnau de Vilanova*, dins «Medicina & historia», 2003/2 (2003), 1-15; IDEM, *Medicina i astrologia en el corpus arnaldian*, dins «Dynamis», 26 (2006), 15-38; IDEM, «Estudi introductori», dins *AVOMO, VII.1: De reprobacione nigromantice fictionis*, Barcelona, Universitat de Barcelona – Fundació Noguera, 2005, pp. 72-198; IDEM, *Proprietas. Las propiedades ocultas según Arnau de Vilanova*, dins «Traditio», 63 (2008), 327-360.

4. GIRALT, *The consilia...*, 349-352.

5. Juan Antonio PANIAGUA, *El maestro Arnau de Vilanova, médico*, dins *Studia Arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, Fundació Uriach 1838, 1994, pp. 58-59. Vegeu també René VERRIER, *Études sur Arnaud de Villeneuve (v. 1240-1311)*, Leiden, E. J. Brill, 1949, II, pp. 107-109.

dix I del present article), que permet corroborar amb dades exhaustives i contrastades que la tradició textual és plenament favorable a la seva autenticitat. N'hi ha un total de 21 còpies conegudes, incloses dues de transmeses en un mateix còdex (*V⁴* i *V⁵*). Dels 21 exemplars, 18 presenten una atribució arnaldiana clara i directa i només tres són anònims, però cap no es troba sota un altre nom. Val a dir que entre els anònims hi ha un dels manuscrits aparentment més antics (*P*), que, de tota manera, dona també sense nom d'autor les indubtables *Medicationis parabole*. Del total n'hi ha vuit del segle XIV, dels quals la que pot ser datada més enrere va ser copiada a Montpeller el 1340 (*E¹*)⁶.

La solidesa demostrada per la tradició textual esdevé encara més afermada per una sèrie d'indicis d'altra mena: a més de la seva possible presència dins la biblioteca d'Arnaud, com veurem més endavant, cal fer notar com a nous arguments el context geogràfic, en què se situa l'obra, ben coherent amb la biografia d'Arnaud, a partir d'una al·lusió a la llengua de Montpeller⁷ i la dedicatòria al prior de Sant Baudili de Nimes —dos indicis només presents en la branca α de la tradició manuscrita. Recordem, a més, dos arguments a favor de la seva autenticitat aportats per Michael McVaugh. L'un és la citació que fa Guiu de Chaulhac en la seva *Chirurgia Magna*, finalitzada el 1363, d'una recepta del capítol 19, sense reportar el títol de l'obra però sí Arnau com a autor.⁸ L'altre és la recomanació en diversos capítols del coriandre preparat que es troba en altres escrits de medicina pràctica arnaldiana. Segons McVaugh l'ús freqüent d'aquest recurs donaria força a una datació tardana de la *Practica summaria* dins la carrera d'Arnaud.⁹

2. Tradició textual

La revisió de la tradició textual permet destriar-ne dues famílies principals del total de 21 exemplars. La que es pot anomenar α , formada només per tres

6. El còdex està copiat entre 1328 i 1341 per diverses mans, però els textos transcrits pel copista de la *Practica summaria*, Peter von Bonn, es concentren entre 1335 i 1341. Alguns d'aquests estan datats, de manera que es pot deduir que segueixen un ordre cronològic. Malgrat que la *Practica summaria* no està datada, la seva situació entre els escrits copiats el 1340 demostra que aquesta ha de ser la seva datació. Vegeu la descripció del còdex a W. SCHUM, *Beschreibendes Verzeichnis der Amplonianischen Handschriftensammlung zu Erfurt*, Berlín, 1887, 207-211.

7. «... dracma I de semine Alexandrino quod dicitur semen lumbricorum vel ab aliquibus appellatur herba balcocyra vel semen contra babacas in Montepessulano...», *E²*, f. 67v, cap. XV del text de l'apèndix III.

8. GUIU DE CHAULHAC (GUIGONIS DE CAULHIACO), *Inventarium sive Chirurgia magna*, edició de Michael McVaugh i comentari de McVaugh i Margaret S. Ogden, Leiden – Nova York – Colònia, E. J. Brill, 1997, I, p. 381 (per al comentari: II, p. 321).

9. Michael McVAUGH, Coriandri bulliti in aceto et exsiccati. *An Arnaldian touchstone?* dins «Arxiu de textos catalans antics», 21 (2002), 659-663.

còdexs —*B*, *E*² i *M*¹—, conté un prefaci que dedica l'obra al prior de Sant Baudili o Sant Boi de Nimes, i que li proporciona l'*incipit* «Licet in nostris curis generaliter pertractavimus de morbis membrorum et curis eorum» (amb variants). Com es pot veure en el text que s'ofereix *infra*, a l'apèndix IV, els manuscrits de *α* inclouen alguns breus passatges omesos per l'altra branca —inclosa una referència a la llengua de Montpeller—, presenten una llacuna que s'estén des de la fi del capítol *De opilacione epatis* fins a la primera part del *De opilacione splenis*, i afegeixen només dos dels *experimenta* al final (*Contra venenum* i *Contra reptilia domus*).

La branca majoritària, que denominarem *β*, està composta per 18 exemplars, sense el prefaci-dedicatòria al prior, i per tant comença directament amb l'*incipit* «In dolore capitis» corresponent al primer capítol amb el tractament per al mal de cap. S'hi observa també un ordre diferent en dos capítols consecutius (*De tenebrositate oculorum* i *De dormitione vel stupore*). Dins aquesta família s'hauria de situar també el text de les edicions generals del segle XVI, que inclouen la *Practica summaria* d'ençà de l'*editio princeps* (Lió, 1504, ff. 242v-245r). Certament, el text imprès hi és molt proper i no mostra alteracions importants, fins al punt que tolera la comparació amb manuscrits del segle XIV. N'és l'única i notable excepció la presència del prefaci de la branca *α*, per bé que en desapareix la dedicatòria al prior.¹⁰

3. Dues dedicatòries

Fins ara havia passat desapercibuda la dedicatòria, conservada només en els tres còdexs de *α*, a un anònim prior de Nimes, de qui Arnau es declara amic i que presenta com a inspirador de l'obra:

«Malgrat que en les nostres cures hem tractat de manera general les malalties dels membres i la seva guarició des del cap fins als peus, aquí, breument i sota la forma de compendi sobre algunes malalties que afecten sovint el cos humà, ens ocuparem a instàncies d'un amic nostre, el prior de Sant Baudili de Nimes, d'alguns tractaments que hem experimentat i que moltes vegades han demostrat la seva eficàcia».¹¹

En la meva opinió no hi ha dubte que aquesta dedicatòria és autèntica: en primer lloc és força antiga, atès que la còpia més antiga (*E*²) és de mitjan se-

10. «Licet enim in nostris curis generaliter tractaverimus de morbis membrorum et curis eorum a capite usque ad pedes. Tamen hic videtur sub compendio de aliquibus morbis, qui sepe accidunt in membris huiusmodi corporis, tractare et de aliquibus expertis a nobis multotiens approbatis», ARNAU DE VILANOVA, *Opera*, Lió, 1504, ff. 242v.

11. Vegeu *infra* l'apèndix III.

gle XIV, i resulta difícil que s'hi hagués afegit espúriament una dedicatòria a un personatge tan poc conegut. D'altra banda, Nimes, situat entre Montpeller i Avinyó, queda perfectament encaixat en la geografia arnaldiana, encara que no tinguem constància del moment específic en què hi hauria pogut fer una estada, i és versemblant que la dedicatòria d'aquesta obra mèdica al cap d'una comunitat religiosa estigués relacionada amb l'activitat propagandística de les idees reformadores d'Arnau, tot i que l'interès del prior potser era tan sols disposar d'una recopilació mèdica per fer front als problemes de salut que afectessin els membres de la seva comunitat. Una altra qüestió és a quina obra es refereix quan contraposa el compendi que constitueix la *Practica summaria* amb una altra pràctica general en la qual ha tractat «les malalties dels membres i la seva guarició des del cap fins als peus» i que s'entén que és més extensa i completa.¹² Aquesta descripció aparentment no es correspon amb cap obra coneguda d'Arnau, atès que l'única que s'ajustaria a aquestes característiques seria la *Pars operativa*, però el text que se'n conserva fan pensar que només va arribar a escriure'n la primera part i per tant no encaixa amb un escrit del qual sembla parlar com a acabat.

En canvi, la dedicatòria a Climent V planteja un interessant problema històric i textual. Simplement es tracta d'una falsa dedicatòria? O bé, atès que les dues famílies presenten algunes diferències significatives —tot i que potser explicables per la simple transmissió manuscrita— i una clara separació des de ben aviat (mitjan s. XIV pel cap baix), ¿podem pensar que va ser el mateix Arnau qui va fer circular dues versions de la mateixa obra amb dues dedicatòries diverses, cadascuna responent a un objectiu políticoreligiós concret, en dos moments diferents? Fins i tot acceptant la possibilitat que de les mans d'Arnau haguessin sortit dues versions diferents, jo m'inclino a considerar falsa la dedicatòria al papa per un seguit de raons. En primer lloc, si bé és cert que la transmeten la majoria de còpies de β (11 de 18), no la trobem en la més antiga (*E*¹ copiada al 1340) sinó com a mínim des de 1361 (*E*³ és l'exemplar més antic datat que la inclou). D'altra banda, el mateix fet que una dedicatòria a un personatge tan important manqui en més d'un terç dels exemplars fa poc creïble que s'hagi perdut. A més, per bé que això s'haurà de comprovar amb la col·lació de tots els exemplars, la tradició textual dels còdexs que tenen la dedicatòria al papa sembla apuntar a un bloc més cohesionat —llevat de *Lo*¹— que no pas els manuscrits que no la tenen, segons es pot veure *infra* en l'apèndix II. Més encara, resulta una base creïble perquè s'hi afegís una dedicatòria falsa a Climent V el fet constatat que aquest papa, amic i pacient d'Arnau, va emetre un decret mesos després de la mort del metge, el 15 de març de 1312, en què ordenava que li fos lliurat «un llibre molt útil

12. PANIAGUA, *El maestro Arnau...*, p. 59, ja va assenyalar aquesta referència, però considerava el prefaci com a dubtós.

sobre la pràctica de la medicina» que Arnau havia compilat i del qual li havia promès fer donació, tot amenaçant amb la pena d'excomunió qualsevol que en tingués notícia, el posseís o l'ocultés i no li ho fes saber amb prou diligència.¹³ Malgrat que de vegades s'ha identificat amb la *Practica summaria*, a parer meu resulta més versemblant que el pontífex es referís a una altra compilació pràctica, que podria ser o bé l'esmentada en el prefaci-dedicatòria al prior, o bé, si no és la mateixa, la incompleta i molt més ambiciosa *Pars operativa*.¹⁴ En aquest últim cas, potser no hauria arribat a les mans del papa perquè no la va arribar a acabar mai. En efecte, si realment hagués dedicat la *Practica summaria* a Climent, per quin motiu no l'hi hauria fet arribar? Un cas semblant podria ser la dedicatòria al mateix papa d'una col·lecció d'*experimenta*: segons Michael McVaugh la dedicatòria podria ser espúria, malgrat que alhora considera els *experimenta* possiblement autèntics.¹⁵

Una versió sense cap dedicatòria sí sembla possible si acceptem la identificació de la *Practica summaria* amb dos escrits registrats a l'inventari dels seus béns realitzat pòstumament el 1312. L'un és un text consignat com a obra del mateix Arnau amb l'*incipit* «in dolore capitis», l'altre és l'ítem consignat tot seguit amb l'*incipit* «A persona que ha mal de testa», que podria ser una versió catalana realitzada ja en vida de l'autor, potser per tractar-se d'una obra d'utilitat immediata, senzilla i susceptible de ser emprada pels profans.¹⁶

13. «Dudum quondam magister Arnaldus de Villanova clericus Valentine diocesis, physicus noster, dum adhuc viveret, pluries postquam assumpti fuimus ad culmen apostolicae dignitatis, nobis dixit oretenus se valde utilem librum super medicine practica compilasse, quem nobis frequenter dare promisit et etiam verbo dedit, in nos ex tunc in quantum potuit, eiusdem libri dominium transferendo. [...] Nos enim in omnes et singulos librum huiusmodi quomodolibet occultantes, vel qui quam citius comode poterunt revelare seu mittere, ut predicatur, non curarint, ex nunc prout ex tunc excommunicationis sententiam promulgamus». Publicat dins Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908, I, pp. 56-57.

14. Vegeu Juan Antonio PANIAGUA – Luis GARCÍA BALLESTER, «El Regimen sanitatis ad regem Aragonum», *AVOMO*, X.1: *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, Barcelona, Universitat de Barcelona – Fundació Noguera, 1996, pp. 863-885; i Fernando SALMÓN, «De parte operativa: A preliminary approach to its date of composition and contents», en aquest mateix volum.

15. Michael McVAUGH, *The Experimenta of Arnold of Villanova*, dins «The Journal of Medieval and Renaissance Studies», 1, (1971), 107-118.

16. Ambdós ítems corresponen als n.ºs. 327 («Item tres quaternos de manu Magistri in papiro quorum primus incipit *In dolore capitis*») i 328 («Item quemdam papiro quaternum qui incipit *A persona que ha mal de testa*») de Roque CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», 9 (1903), 11-49. Atesos la coincidència i el caràcter de l'escrit, sembla més probable que el text en romanç sigui una versió d'aquesta obra arnaldiana que no un dels nombrosos receptaris vulgars amb un inici similar que van circular durant l'edat mitjana, exemples dels quals es poden veure dins Luís CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona – Palma, Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears, 2002, 116-121, on es tracta també la possible versió catalana de la *Practica summaria* (així com prèviament a PANIAGUA, *El maestro Arnau*, n. 2, pp. 58-59).

Si descartem l'autenticitat de la dedicatòria a Climent, papa des del 1305, la cronologia possible per a la *Practica summaria* s'amplia. En aquest sentit per la meua part només m'atreveixo a apuntar que, tenint en compte la dedicatòria al prior de Sant Baudili de Nimes i la referència al parlar montpellerí, degué ser escrita a Montpeller quan Arnau havia iniciat la seva activitat espiritual, sigui en l'època en la qual és segura la seva presència en aquesta ciutat com a professor universitari, entre aproximadament el 1290 i el 1301, o la seva menys documentada estada posterior, que McVaugh suggereix per als anys 1305-1308.¹⁷

4. *Els experimenta afegits*

La tradició textual de la darrera part de la *Practica summaria*, a continuació del capítol sobre la set immoderada, resulta extremadament variada: hi trobem un nombre més o menys gran de tractaments que no sempre són els mateixos d'un manuscrit a un altre. Aquests tractaments —als quals, per simplificar, em referiré amb el terme genèric d'*experimenta*, malgrat que alguns d'ells no encaixen rigorosament amb aquesta modalitat de la literatura mèdica—¹⁸ i els manuscrits que els transmeten són els següents: *Contra venenum* i *Contra reptilia* (E², E³, E⁴, L, P, Cl, V¹, V², V³, V⁴, V⁵, Vr, B, M², M³, C, Lo¹, Lo²), *Simplicia contra venenum* (E³, E⁴, L, Cl, V¹, V², V³, V⁴, V⁵, Vr, M², M³, C, Lo¹, Lo²), *Simplicia a proprietate* (E¹, E³, E⁴, L, Cl, V¹, V², V³, V⁴, V⁵, Vr, M², M³, C, Lo¹, Lo²), *Contra fluxum ventris* (E¹, L, Cl, V¹, V³, C, Lo¹), *De virtutibus coriandri* (L, V¹, V³, Cl, Lo¹), *De ventre laxando* (E², B), *Contra rampam* (V¹, V³), *Contra fetorem oris / anbelitus* (E¹, L, Lo¹), *Emplastrum ad stomachum* (E¹, L, Lo¹), *Contra epilenciam (vel apoplexiam)* (E¹, L, Lo¹), *Confectio de manna (secundum Galenum)* (L, Lo¹), *Contra vina turbata* (Lo¹), *Electuarium dyacatholicon* (Lo¹), *Contra albugmen oculorum* (Lo¹), *De virtutibus roris marini* (Lo¹), *De virtutibus cormentule* (Lo¹), *Contra dolorem dencium* (E¹), *Bona pocio pro studentibus ociosis* (E⁴). De tots ells només he transcrit el text dels quatre primers, els que apareixen a la gran majoria de manuscrits al costat de la *Practica summaria* (vegeu l'apèndix 4).

17. Sobre la segona estada a Montpeller i la discussió suscitada al seu voltant vegeu Michael McVAUGH, «The writing of the *Speculum medicine* and its place in Arnau de Vilanova's last years»; i SALMÓN, «*De parte operativa*: A preliminary approach...», contribucions en aquest mateix volum.

18. Sobre els *experimenta* mèdics vegeu Jole AGRIMI – Chiara CRISCIANI, «Per una ricerca su *experimentum-experimenta*: riflessione epistemologica e tradizione medica (secoli XIII-XV)», P. GIANNI – I. MAZZINI (ed.), *Presenza del lessico greco e latino nelle lingue contemporanee. Ciclo di lezioni tenute all'Università di Macerata nell'a.a. 1987/1988*, Macerata, Università degli Studi di Macerata, 1990; Jole AGRIMI – Chiara CRISCIANI, *Les consilia médicaux*, Brepols, Turnhout, 1994, pp. 24-26.

Aquesta situació ens obliga a plantejar-nos el problema textual de si pertanyen originalment a la dita obra o són addicions posteriors. En la meua opinió es fa molt difícil sostenir que formessin part originalment de la *Practica summaria*: amb tota probabilitat ens trobem davant tractaments afegits pels copistes, atès que cap d'ells no és present en tots els manuscrits. Fins i tot els dos escrits presents en gairebé tots els còdexs i a les dues branques principals, el *Contra venenum* i el *Contra reptilia domus*, manquen en l'exemplar més antic (*E*¹), l'únic si no es compten els incomplets *M*¹ i *H*. A més, l'estructura de tots dos textos és clarament diferent de la dels capítols de la *Practica summaria*: es limiten a només una recepta en comptes del tractament més o menys complet que trobem en tots els capítols de l'obra, que sol incloure medicaments, dieta i de vegades flebotomia. Per tant, aquests escrits finals encaixen més amb l'estructura típica dels *experimenta* que amb els capítols de la *Practica summaria*. Els dos altres textos transmesos per la majoria dels manuscrits —tots ells pertanyents a la branca més extensa (β)— són els *Simplicia contra venenum* i els *Simplicia a proprietate valencia in morbis*, però tenen una estructura diferent tant dels capítols de la *Practica summaria* i els típics *experimenta*, perquè són més aviat llistes. A més és important destacar que hi trobem referències que indiquen que es tracta d'extractes d'una altra obra.¹⁹ Sobre el primer Joseph Ziegler assenyalava encertadament que apareix, segons els testimonis conservats, el 1361, quan la fama d'alquimista d'Arnau ja s'estava estenent.²⁰

Ara bé, el fet que tots aquests tractaments associats a la *Practica summaria* no hi pertanyin originalment no vol dir per força que alguns d'ells no haguesin pogut ser escrits pel mateix Arnau i incorporats a l'obra per veïnatge en els manuscrits. Si bé és cert que els *experimenta* vinculats a aquesta *practica* no coincideixen amb els atribuïts a Arnau que han estat publicats fins ara, falta comprovar si hi ha cap relació amb la resta dels conservats en les col·leccions que se'n coneixen, encara pendents d'estudi aprofundit i edició.²¹

19. Hi ha referències a capítols que no trobem a la *Practica Summaria* o a continguts que no semblen correspondre's als continguts dels capítols homònims d'aquesta obra: «in proposito nulla melior quam que dicta est ad preservationem continuam», *Simplicia contra venenum*, «In paralyti recurrendum est ad causam stuporis regimini, sicut in dolore capitis sine febris, sed illa que fiebant ibi de quarto in quartum, fiant hic cotidie», «In frenesi fiat quod in dolore capitis cum febre et in siti est ordinatum et in fluxu ventris», *Simplicia a proprietate* (vegeu l'apèndix IV).

20. ZIEGLER, *Alchemy in Practica summaria*...

21. McVAUGH, *The Experimenta*..., publica una tria de tractaments dels 73 que es troben en el MS Salamanca, Universidad, 2089, 122r-132v («Tractatus de diversarum infirmitatum curis»). Una (altra?) col·lecció són els «Secreta Arnaldi de Villanova aut experimenta eiusdem», continguts dins el MS Vaticano, Fondo Rossiano 674, ff. 137r-146r. Pel que fa dos altres reculls amb *experimenta* atribuïts a mestres de Montpeller, inclòs Arnau, vegeu Michael McVAUGH (1976), «Two Montpellier Recipe Collections», *Manuscripta*, 20.3, (1976), pp. 175-180.

El procés d'incorporació de nous *experimenta* és mostrat per uns quants manuscrits que n'inclouen alguns just després de la *Practica summaria* —tot seguit de l'*explicit* o d'un espai buit. Aquesta situació fa la impressió de ser l'estadi intermedi entre la seva vida independent i la seva addició a la *Practica summaria*. Hem de pensar que, dins la literatura mèdica medieval, les obres d'orientació pràctica són especialment susceptibles de rebre afegits, com podem veure, per exemple, en la tradició textual dels *De epilencia* atribuïts a Arnau,²² i aquest procés és encara més comprensible en un escrit com la *Practica summaria*, que és un recull de breus tractaments, que podia ser assimilat a una recopilació d'*experimenta*. De fet, la *Practica summaria* en el seu conjunt és anomenada *Experimenta* en un còdex.

La variabilitat de la presència dels *experimenta* en els diversos manuscrits, juntament amb la dedicatòria de Climent V, ens dóna una primera impressió de les branques en què es podria dividir β : E^3 , E^4 , V^2 , Vr , V^4 , V^5 , M^2 , M^3 , Lo^2 formen un bloc, mentre que C , Cl , V^1 , V^3 en constitueixen un altre. C i Lo^1 semblen relacionats d'alguna manera amb el darrer grup²³.

5. *El text*

El que es presenta *infra*, a l'apèndix III, és tan sols un text preliminar com a pas previ per a l'edició crítica que estic preparant per als *AVOMO*. Està basat en el manuscrit de E^2 , el més antic de la branca α , però corregit amb altres exemplars de totes dues famílies, especialment E^1 , V^1 , B , i confrontat amb *ed*. He desestimat com a manuscrit bàsic E^1 , encara que és probablement el més antic (1340) i va ser copiat a Montpeller, no sols perquè pertany a la branca β i, per tant, no transmet el prefaci, sinó sobretot perquè ofereix nombroses lliçons pròpies fins i tot dins la seva família. Les correccions fetes sobre E^2 provinents d'altres còpies apareixen en cursiva. He indicat en notes a peu de pàgina les principals diferències entre les dues famílies, però no les menors, que són nombroses. En canvi, he exclòs del text, sense assenyalar-ho, les expressions i paraules que em semblen afegides a E^2 com a glosses. Finalment he afegit la numeració dels capítols, absent en els còdexs. D'altra banda el text dels quatre *experimenta* transcrits a l'apèndix IV està basat en E^2 , E^3 i B (I i II), i en E^3 i V^1 (III i IV).

He decidit mantenir el títol de *Practica summaria*, malgrat que estic convençut que no és l'original: només el transmeten quatre manuscrits, a part de les edicions generals, i tots ells pertanyents, a primera vista, a una branca

22. Sebastià GIRALT, *El autor del Contra calculum y de otros tres tratados médicos: ¿Arnau de Vilanova o Galvano da Levanto?*, dins «Sudhoffs Archiv», 87/1 (2003), pp. 32-68.

23. Vegeu *infra* l'apèndix II.

de β i copiats al segle XV —i encara a l'últim terç els tres que estan datats. La raó de conservar-lo no és tant el fet que és el títol pel qual s'ha conegut fins ara l'obra com la constatació que no és possible saber quin hauria estat el títol original més enllà del fet que incloïa la paraula *practica*, testimoniada per set altres manuscrits a més dels quatre al·ludits. La dificultat, doncs, rau en el qualificatiu que probablement acompanyava aquest nom, atès que se n'han transmès quatre, tots ells referits al seu caràcter breu: *viatici*, *brevis*, *parva*, *minor*. Altres noms inclouen els termes *secreta* (4) i *regimen* (2).

APÈNDIX I

Els manuscrits coneguts que transmeten la *Practica summaria* són els següents:²⁴

B = MS Basilea, Öffentliche Bibliothek der Universität, D.II.3, ff. 150r-155vb.

S. XV (1429).

Encapçalament: Incipit practica magistri Arnaldi de Villanova et cure particularares aliquorum morborum.

Inc.: Licet in nostris curis generaliter pertractavimus de morbis membrorum et curis.

Expl.: Explicit parva practica magistri Arnaldi de Villanova.

C = MS Cracòvia, Bibliotheca Jagellonica, 778, ff. 158v-164r.

S. XV (1425).

Sense encapçalament.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit practica minor Arnoldi de Nova villa.

Referència: Maria KOWALCZYK *et al.*, *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, Cracòvia, Biblioteka Jagiellonska, 1996, VI, 36-55.

Cl = MS Klosterneuburg, CCL 140, ff. 1ra-8vb,

Finals s. XIV.

Anònim.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

²⁴ He tingut notícia d'aquestes còpies per mitjà de Luis GARCÍA BALLESTER – Michael McVAUGH – Juan Antonio PANIAGUA, *Catálogo de incipits de los manuscritos médicos latinos atribuidos a Arnau de Vilanova* (mecanografiat), Granada, 1978. N'he completat les dades a partir dels altres repertoris consignats i de l'examen dels exemplars a través de microfilms i, en uns pocs casos, l'examen directe.

Expl. Sic est finis huius practice.

Referència: Alois HAIDINGER, *Katalog der Handschriften des Augustiner Chorherrenstiftes Klosterneuburg*, Viena, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991, II.

E^1 = MS Erfurt, Stadt- und Regionalbibliothek, Abteilung Wissenschaftliche Sondersammlungen, Bibliotheca Amploniana, CA 2° 303, ff. 89r-91r.

S. XIV (1340).

Copiat a Montpellier per Peter von Bonn.

Encapçalament: Incipiunt experimenta seu secreta magistri Arnaldi de Villanova.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit hic compendium sive secretum magistri Arnaldi de Villanova. Deo gratias. scriptum totum una die crastino Katerine virginis et Martiris in Montepessulano. Petrus de Bunna fecit.

Referència: SCHUM, *Beschreibendes Verzeichnis...*, 207-211; GIRALT, *El autor del Contra calculum...*; ZIEGLER, *Alchemy in Practica summaria...*

E^2 = MS Erfurt, SRB, Bibliotheca Amploniana, CA 4° 217, ff. 65r-72v. Mitjans del s. XIV.

Sense encapçalament.

Inc.: Licet in nostris curis generaliter pertractavimus de morbis membrorum et curis

Expl.: Explicit practica viatici Arnaldi de Villanova.

Referència: SCHUM, *Beschreibendes Verzeichnis...*, 473-474; ZIEGLER, *Alchemy in Practica summaria...*

E^3 = MS Erfurt, SRB, Bibliotheca Amploniana, CA 2° 236, ff. 224va-227vb.

S. XIV (1361).

Copiat a Montpellier.

Encapçalament: Practica Arnaldi de Villanova a capite usque ad pedes brevis.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Explicit practica Arnaldi de Villanova scripta domino pape Clementi finita anno Domini m^occc^olxi^o feria quarta post Quasimodogeniti in Montepessulano.

Referència: SCHUM, *Beschreibendes Verzeichnis...*, 143-148; Lynn THORNDIKE – Pearl KIBRE, *A catalogue of incipits of mediaeval scientific writings in Latin*, Londres, The Mediaeval Academy of America, 1963, c. 671; ZIEGLER, *Alchemy in Practica summaria...*

*E*⁴ = MS Erfurt, SRB, Bibliotheca Amploniana, CA 4° 230, ff. 149-156. S. XIV (1395).

Encapçalament: Incipit liber practice magistri Arnaldi de Villanova quem scripsit Clementi pape.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicite practica magistri Arnaldi de Villanova scripta domino pape Clementi. Deo laus.

Referència: SCHUM, *Beschreibendes Verzeichnis...*, 489-490.

H = MS Sevilla, Biblioteca Colombina, 5-1-45, ff. 147v-154r. 1453.

Encapçalament: Incipit tractatus Arnaldi de Villanova de dolore capitis et eius secreta.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Hoc enim habet magister Arnoldus in magno secreto.

Referències: Guy BEAUJOUAN, «Manuscrits scientifiques médiévaux de la Bibliothèque Colombine de Séville», dins *Actes du Xe Congrès international d'histoire des sciences (Ithaca, 1962)*, París, Hermann, 1964 (reedició dins *Science médiévale d'Espagne et d'alentour*, Variorum, Aldershot, Ashgate, 1992, III), p. 632; Guy BEAUJOUAN, «Manuscrits médiévaux du Moyen Âge conservés en Espagne», dins *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 8 (1972), pp. 161-221 (reedició dins: *Science médiévale d'Espagne et d'alentour*, Variorum, Aldershot, Ashgate, 1992, V), pp. 175-176, 189, 220; Luke DEMAITRE, *The Relevance of Futility: Jordanus de Turre (fl. 1313-1335) on the Treatment of Leprosy. Appendix: Jordanus De Turre, De Leptra Nota*, dins «Bulletin of the History of Medicine», 70/1 (1996), 25-61, n. 3; José Francisco SÁEZ GUILLÉN, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca colombina de Sevilla*, Sevilla, Cabildo de la Catedral de Sevilla, 2002, I, p. 82; GIRALT, *El autor del Contra calculum...*

L = MS Leipzig, Universitätsbibliothek, 1182, ff. 75r-78v. S. XIV.

Encapçalament: Secreta magistri Arnaldi de Villanova ad Clementem papam.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Secreta magistri Arnaldi de Villanova scripta per ipsum Clementi pape. Si non vis credere, tempta.

Referència: Juan Antonio PANIAGUA – Pedro GIL-SOTRES, «Introducción», dins *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (=AVOMO)*, VI.2. *Commentum in quasdam parabolas aphorismorum series*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 31; Michael MCVAUGH – José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, «El text llatí», dins *AVOMO*, XVII: *Transla-*

tio libri Abuzale de medicinis simplicibus, Barcelona, Universitat de Barcelona – Fundació Noguera, 2003.

*Lo*¹ = MS Londres, British Library, Sloane 3124, ff. 167r-187v (incloent-hi els *experimenta* afegits: 180v-187v).

S. XV.

Encapçalament: Incipiunt Secreta magistri Arnaudi de Villanova per eundem pape Clementi missa.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit breve compendium Arnaudi de Villanova

Referències: *Index of Manuscripts in the British Library*, I, Cambridge, Chadwyck-Healey, 1984; BRITISH LIBRARY, *Manuscripts' Catalogue on-line* (<http://molcat.bl.uk>); THORNDIKE; KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 1529; Roger A. PACK, *Auctoris incerti de physiognomia libellus*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge», 49 (1974), 113-138; Enrique MONTERO CARTELLE, *Tractatus de sterilitate. Anónimo de Montpellier (s. XV, atribuido a A. de Villanova, R. de Moleris y J. de Turre)*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1993, pp. 49-50.

*Lo*² = MS Londres, Wellcome Library, 78, ff. 1r-9r.

Finals del s. XV.

Copiat d'un MS datat el 1375 de procedència germànica.

Encapçalament: Incipit regimen excellentis viri Arnoldi de Villanova pro domino Clemente papa quinto.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit practica summaria edita a magistro Arnolde de Villanova ad instantiam pape Clementis. Anno domini m^occc^olxxv^o in sabato ante letare.

Referència: S. A. J. MOORAT, *Catalogue of Western Manuscripts on Medicine and Science in the Wellcome Medical Historical Library. I. Manuscripts written before 1650 AD*, Londres, Wellcome Historical Medical Library, 1962, pp. 6-53.

*M*¹ = MS Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Codex Latinus Monacensis, 456, ff. 21-24v.

S. XV, 1472?

Inacabat.

Copiat per Hartmann Schedel (1440-1514).

Encapçalament: Cure particulares quorundorum morborum magistri Arnoldi de Villanova incipiunt.

Inc.: Licet in nostris curis generaliter pertractavimus de morbis membrorum et curis.

Referències: Karl HALM *et al.*, *Catalogus codicum Latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*, Munic, Bibliotheca Regia, 1868, I.1, p. 126; THORNDIKE – KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 826; Lluís CIFUENTES – Michael McVAUGH, «Estudi introductorio», dins *AVOMO, X.2: Regimen Almarie (Regimen castra sequentium)*, Barcelona, Universitat de Barcelona – Fundació Noguera, 1998, pp. 129-130.

M^2 = MS Munic, BSB, CLM 14245, ff. 77-84.

S. XV (1474).

Encapçalament: Practica Arnoldi ad Clementem papam.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit practica summaria edita a magistro Arnaldo de Villanova ad instantiam pape Clementis.

Procedent del monestir de Sankt Emmeran, Ratisbona (Regensburg), Baviera.

Referència: Karl HALM *et al.*, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*, Munic, Bibliotheca Regia, 1876, II.2, p. 149; THORNDIKE – KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 671.

M^3 = MS Munic, BSB, CLM 7576, ff. 56vb-62rb, 2°.

S. XV.

Encapçalament: Incipit practica summaria edita a magistro Arnaldo de Villanova ad instantiam domini Clementis.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Phisice ligature sine observancia constellationis parum aut nichil prosunt.

Referència: Karl HALM *et al.*, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*, Munic, Bibliotheca Regia, 1873, I.3, p. 174; McVAUGH – MARTÍNEZ GÁZQUEZ, «El text llatí».

Procedent de la biblioteca del monestir d'Indersdorf, Baviera.

P = MS París, Bibliothèque Nationale, n.a.l. (Nouvelles acquisitions) 343 (abans Cluny 71), ff. 45-48v.

S. XIV.

Anònim.

Sense encapçalament.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: suffumigetur habitaculum de quarto in quartum post occasum solis. Explicit.

Referències: Léopold DELISLE, *Inventaire des manuscrits de la Bibliothèque Nationale, fonds de Cluni*, París, H. Champion, 1884, pp. 172-175; PANIAGUA – GIL-SOTRES, «Introducción», pp. 32-33.

V¹ = MS Vaticano, Regina Suaviae 198, ff. 193r-203.
S. XIV (1391?).

Anònim.

Sense encapçalament.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: observetur ne fiat inflatu ventorum.

Referència: THORNDIKE – KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 671.

V² = MS Vaticano, Palatino Latino 1180, ff. 187v-194r.

Segon terç del s. XV.

Encapçalament: Incipit practica summaria ad papam Clementem
Arnaldi de Villanova.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit. Deo gratias.

Referència: L. SCHUBA, *Die medizinischen Handschriften der Codices Palatini Latini der Vatikanischen Bibliothek*, Wiesbaden, 1981, pp. 148-151; THORNDIKE – KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 671; GIRALT, «Estudi introductorio», pp. 209-210. Michael MCVAUGH «Introductions», *AVOMO*, III: *Tractatus de amore heroico. Epistola de dosi tyriacalium medicinarum*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, pp. 41-42, 75-76; Luke E. DEMAITRE, *AVOMO*, IV: *Tractatus de consideracionibus operis medicine sive de flebotomia*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1988, pp. 123-128.

V³ = MS Vaticano, Palatino Latino 1240, ff. 74-82v.

S. XV (1463-1464).

Encapçalament: Incipit quidam tractatus magistri Arnaldi de Villanova cathalani.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit liber medicinalis magistri Arnaldi de Villanova.

Referència: THORNDIKE – KIBRE, *A catalogue of incipits...*, c. 671; SCHUBA, *Die medizinischen Handschriften...*, pp. 260-263; Judith WILCOX – John M. <RIDDLE, *Qustā ibn Lūqā's Physical Ligatures and the recognition of the placebo effect. With an edition and translation*, «Medieval encounters. Jewish, Christian and Muslim culture in confluence and dialogue», 1995, 1/1, 1-48.

V⁴_a = MS Vaticano, Regina Suaviae 1773, ff. 89r-99v.

V⁴_b = MS Vaticano, Regina Suaviae 1773, ff. 204r-214r.

S. XV.

Copiat dues vegades amb lletres diferents en el mateix còdex però amb l'encapçalament, *incipit* i *explicit* iguals.

Encapçalament: Incipit regimen excellentis viri magistri Arnaldi de Villanova.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit regimen pro domino Clemente papa quinto ordinatum. Deo gratias.

Vr = MS Wroclaw, Biblioteka Uniwersytecka, MS III.F.3, ff. 192v-197r. S. XV (1409).

Encapçalament: Incipit practica magistri Arnoldi de Villanova scripta domino nostro pape Clementi.

Inc.: In dolore capitis si venter fuerit constipatus.

Expl.: Explicit practica magistri Arnoldi de Villanova. Sit Deus benedictus in secula seculorum, amen.

N. B. Hom havia identificat com un exemplar de la *Practica summaria* el text transmès per MS Munic, CLM 2848, ff. 99-109, però no es tracta d'aquesta obra sinó d'una pràctica alquímica (*Practica ad quendam papam*) també atribuïda a Arnau segons he pogut comprovar consultant-ne un microfilm. El còdex ha estat descrit dins Karl HALM *et al.*, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*, Munic, Bibliotheca Regia, 1868, I.2, p. 45 (1894).

ms.	datació	autor	Títol	dedicatoria		experimenta inclosos dins el final de l'obra (rebre el <i>De siti</i>) o immediatament després (rebre l'explicit o un espai buit)		De virtutibus coriandri	Altres experientia (els números indiquen els escrits coincidents)
				prior	Climent	Contra venenum	Contra reptilia		
E ²	mitjan s. XIV	AV	<i>Practica vitalici</i>		X	X			
B	1429	AV	<i>Parva practica</i>		X	X			
M ¹	1472? (incabdat)	AV	<i>Cure particularēs...</i>						
E ³	1340	AV	<i>Experientia seu secreta / Compendium</i>		X				
P	s. XIV	Anon.	Sense títol						
E ⁴	1361	AV	<i>Practica brevis</i>		X	X			
E ⁴	1395	AV	<i>Practica</i>		X	X			
V ²	2on terç s. XV	AV	<i>Practica summaria</i>		X	X			
V ^r	1409	AV	<i>Practica</i>		X	X			
V ^r	s. XV	AV	<i>Regimen</i>		X	X			
V ^o	s. XV	AV	<i>Regimen</i>		X	X			
M ¹	1474	AV	<i>Practica summaria</i>		X	X			
M ¹	s. XV	AV	<i>Practica summaria</i>		X	X			
L ^o	final s. XV	AV	<i>Practica summaria</i>		X	X			
L	s. XIV	AV	<i>Secreta</i>		X	X		X	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Emplastrum ad stomachum</i>¹ • <i>Contra epilepsiam vel apoplexiam</i>² • <i>Confectio de mamma</i>² • <i>Contra febrem oris / anhelitus</i>⁴
C	1425	AV	<i>Practica minor</i>			X			
CJ	final s. XIV	Anon.	<i>Practica</i>		X	X			
V ^o	1391?	Anon.	Sense títol		X	X			
V ^o	1463-1464	AV	<i>Liber medicinalis</i>		X	X			
H	1453 (incomplet)	AV	<i>Tractatus de dolore capitis et eius secreta</i>		X	X			
L ^o	s. XV	AV	<i>Secreta</i>		X	X			
Ed	1504	AV	<i>Practica summaria</i>		X	X			

APÈNDIX III

PRACTICA SUMMARIA ARNALDI DE VILLANOVA

1 [f. 65r] Licet in nostris curis generaliter pertractaverimus de mor-
 bis membrorum et curis eorum a capite usque ad pedes, tamen hic,
 breviter et sub compendio de aliquibus morbis qui sepe accidunt in
 membris humani corporis, ad instanciam cuiusdam amici nostri,
 prioris sancti *Baudilii* Neumaucensis, pertractabimus de aliquibus
 5 expertis a nobis et multociens approbatis. Et primo²⁵

I. *De dolore capitis*

In dolore capitis, si venter fuerit constipatus, protinus constipacio
 solvatur cum decoctione feniculi, petroselini et graminis, in qua dis-
 solvatur cassiefistule munde uncia una, electuarii de succo rosarum
 10 uncia semis et addatur sirupi violarum quartarium unum et adminis-
 tretur in mane ante cibum per tres horas,²⁶ cum febre vel sine febre,
 sive cum decoctione asari unciarum trium ad quatuor libras aque, in
 quibus tribus libris dissolvatur uncia una mellis rosacei et ponatur
 uncia una olei violarum. Prius tamen quam ponatur oleum, colabitur
 15 dicta mixtura et postea dissolvantur ibi dracme due salis gemme et
 circa, addito oleo predicto, totum tepidum iniciatur per clistere.
 Soluta constipacione, si rubescant oculi, sive cum febre vel sine febre,
 fiat flebotomia de cephalica illius partis in qua notabilior erit in oculo
 rubedo usque ad uncias sex *ad minus*, vel si equaliter rubeant, aperia-
 20 tur quelibet cephalica *et* de qualibet ad minus uncie tres extrahantur.

Facta phlebotomia, vel si oculi non rubeant, tunc, si febris assit,
 cibus erit avenatum vel ordeatum vel colatura furfuris aut caules albi
 prius cocti in aqua et *sale* et oleo amigdalarum dulcium, tandem
 addatur lac amigdalarum prius bullitum et in eo perfecte decoquan-
 25 tur et dimittentur tunc *predictis perfecte coctis*. Tunc in eorum brodio
 ponantur oculi caulium predictorum et perfecte coquantur. Et cum
 singulis predictorum ferculorum sumatur de pulvere coriandri prepa-
 ratum, quanto plus delectabiliter sumere poterit. Si vero febris non
 assit, cibus erit caules predicti cocti perfecte in brodio carniū iuve-
 30 nis bovis, postquam carnes fuerint cocte. Post sumpcionem caulium

25. Prefaci absent a β.

26. cum decoctione.... per tres horas *om.* β.

absque carnibus tunc poterit *sumere* assaturam caponum aut iuvenum gallinarum, in quorum ventre coriandrum *crudum* pulverizatum et conquassatum cum vitellis ovorum habundanter *includeatur*, vel lingua porci vel lumbi eius; per noctem cum avena ponentur in aceto, in quo sit coriandrum recenter bullitum, cui moderate salis adiungatur, et sic calidum *supra* carnes proicietur et in crastino assabitur sed non de cute vel pinguedine comedetur. Item vice predictarum assaturarum poterint administrari pulli membratim pastillati cum pulvere coriandri et modico cinnamomo et parvis lardonibus quadratis, ut solet fieri. *Sapor* autem *tam* cum febre *quam* sine febre sit agresta de teneritatibus vicium [f. 65v] vel agresta de racemo cum pulvere coriandri preparati vel salsa camelina facta de cinnamomo et amigdalis et *ponatur acetum*.

Locale remedium, quod capiti applicetur, si fuerit febris, erit pannus madefactus in aqua rosacea calida, in qua *per unam noctem* steterit coriandrum crudum pulverizatum vel contritum, scilicet uncia una et semis ad unam libram; pannus vero in ea *immersus et* expressus applicabitur et, prius quam infigidetur, amoveatur et reiteretur. Absente vero febre, coriandrum fortiter conquassatum supra lentissimos carbones torrebitur in vase argenteo, deinde conspersum cum modico aceto albo saccellabitur et applicabitur illi parti capitis ubi dolor notabilior fuerit vel toti capiti, si equaliter totum caput occupaverit dolor.

II. *De tinnitu aurium*

In tinnitu aurium sufficit abstinere a cena et potu nocturno et introitu lecti sumere unum coclear de carvi bullito in aceto et exsiccatum vel in defectu eius anisi vel coriandri conditi. Quibus sumptis, nichil superbibatur aut valde parum et vinum, sed sit bene lymphatum.

III. *De vertigine*

In vertigine, quamdiu duraverit, fiat de quarto in quartum diem in ieiuno predictum clistere. Cena *vero* et potus serotinus vitabitur et in introitu lecti quolibet sero sumetur media testa nucis plena de pillulis infrascriptis: recipe pulveris coriandri preparati unciam I, pulveris rasure eboris unciam semis, olibani dracmas II; incorporentur cum succo rosarum vel cum aqua decoctionis berberis usque ad densitatem, cui addatur post colaturam parum de pane zuccari. Cum autem massa fuerit facta, reservabitur prius quam pillulentur saltim

70 triduo. Deinde fiant pillule *sicut cicer* aut spissum sumatur per se degluciendo cum vino vel cum nebulis.

III. *De dormitacione vel stupore membrorum*

In dormitacione vel stupore *membrorum* sufficit exercitium uniforme totius corporis in ieiuno *usque* ad inicium fatigacionis et quod de quarto in quartum diem, obmissa cena, membrum stupidum fomentetur cum vino calido, in quo per diem ante remolliantur sticados citrini uncia semis, sticados arabici uncia una, melliloti uncia una et semis. Post longinquam vero fomentacionem involvatur membrum panno lineo vel laneo suffumigato cum una de pillulis supradictis vel infrascriptis: recipe *rasure* ligni iuniperi excorticati uncias III, ligni aloes unciam I, olibani unciam semis, pilorum spicenardi dracmas II; incorporentur cum sapa vini et fiant pillule ad pondus dracmarum II; panno vero subfumigato involvatur *inde* membrum et involutum [f. 66r], quantum possibile fuerit, *teneatur in lecto*.

V. *De tenebrositate oculorum*²⁷

85 In tenebrositate oculorum omnes frixture vitabuntur caules rubei et ficus et fabe. Cena quoque minorabitur et de quarto in quartum diem ad tardius sumentur in introitu lecti pillule sequentes: recipe pulveris eufrasie albi floris seu cum flore albo uncias II, carvi bulliti in aceto et exsiccati unciam I, seminum maiorane unciam semis, ligni aloes crudi, pilorum spicenardi, ana dracmas II; seminis acedule seu acetose dracmam semis. *Aggregetur* cum iulep rosaceo *et fiat massa* nec pillulentur nisi die qua debent sumi; *tunc vero ad minus due dracme* pillulabuntur et sumantur per se vel cum vino in introitu lecti.

VI. *De asperitate gutturis*

95 In asperitate gutturis, si cum catarro fuerit vel cum coriza, sufficit abstinere a cena et potu nocturno et in introitu lecti sumere unum coclear de coriandro *condito* et post bibere. Si vero fuerit absque predictis, gargarizabitur in introitu lecti vinum limphatum cum aqua calida, in qua per diem ante fuerint remollite iuiube pistate, scilicet

27. Capítol situat abans del *De dormicione vel stupore* en la branca β.

unciam unam ad libras duas aque, et cum eis unico fervore bulliant *et* 100
due partes predictae aque ponentur in vino, et post gargarismum transglu-
 ciantur tria grana sicut cicer *de* gummi arabico vel dragaganti per se
 vel cum zuccaro.

VII. *De difficultate anelandi*

In difficultate anelandi, si fuerit cum dolore lateris aut thoracis 105
 aut ypocondriorum, fiat quod in huiusmodi dolore *infra* dicitur. Si
 vero hiis fiunt, omnes fructus vitabuntur, exceptis ficibus et uvis pas-
 sis, et pisces, maxime non squamosi, et aves fluviales et pedes et caput
 et cutis omnium quadrupedum et frequentabuntur caules albi cocti
 cum gallinis vel albi, dum tamen cum eis in principio sumatur unum 110
 coclear de semine caulium quorumcunque pulverizato subtiliter. In
 sero autem, dimissa cena, *sumentur* paulo ante in introitu lecti qua-
 draginta vel ad minus sexaginta grana pinearum, dum immediate
 prius assata fuerint cum testa vel vase terreo sub cineribus bene cali-
 dis et tunc sumantur *cum* aniso crudo vel condito et superbibatur 115
 vinum non viride nec infrigidatum aut *valde* frigidum.

VIII. *De difficultate transgluciendi*

In difficultate transgluciendi, si fuerit cum coriza vel catarro, fre-
 quenter in die fiat gargarismus cum aqua decoctionis iuiubarum, in
 qua, postquam fuerit colata, [f. 66v] *dissolvatur* dyamoron uncia una 120
 ad libram unam aque et post gargarismum sumetur unum ovum
 recens sorbile cum tribus granis gummi arabici ad quantitatem *pisi*
vel ciceris et nichil superbibatur aut valde parum de vino dulci. Si
 vero fuerit sine predictis accidentibus, tunc in oleo amigdalarum dul-
 cium ad *calorem* aque ferventis in vase argenteo frigatur spodium ser- 125
 pentis, scilicet dracmam semis, in una *dracma* vel semis croci, et post
 hoc in tali oleo inungatur pannus subtilis lineus et exprimatur et cum
 eo circumquaque collum *involvatur* et sic *involutum* teneatur die ac
 nocte.

VIII. *De tremore cordis*

130

In tremore cordis et ictigacione, si cum febre fuerit, in ieiuno
 sumentur quadraginta grana seminis *cucumeris* mundi et immediate
 post bibatur sicut una testa ovi plena de succo malorum granatorum
 muzorum et regioni cordis superponetur cera alba commassata cum

135 oleo rosarum et sic incorporata cum pulvere sandali muscatellini, scilicet uncia una ad libram unam, vel in defectu eius ponatur pulvis factus de sex dracmis sandali citrini et duabus dracmis nenufaris.

Si vero fuerit sine febre, *sumatur* in ieiuno dracma semis de pulvere ossis de corde cervi involuto in *scrupulo* uno foliorum auri, que per se vel cum vino aromatico *sumatur*.
 140 cera nova commassata cum oleo nucis indice et incorporata cum pulvere subscripto: recipe ligni aloes dracmam I, ambre dracmas II, doronici dracmas III, croci *scrupulum* I; fiat pulvis et incorporetur cum
 145 tur oleum balsamicum, quod est oleum cerbentine. In ambobus autem casibus est perutilis usus coriandri.

X. De dolore pectorali

In quacumque parte clibani aut fornacis caloris naturalis aut furcula pectoris infra fuerit dolor immobilis et cum febre, soluta constipatione cum supradicto clisteri posito in recepta de dolore capitis,²⁸
 150 fiat flebothomia de basilica vel, ea non apparente, de mediana vena illius brachii quod *est* propinquius parti dolenti et extrahatur *sanguis* ad minus usque ad uncias sex.

Post flebotomiam *vero* immediate sumetur media testa nucis de pulvere liquiricie cum decoctione seminis bombacis *sic*, scilicet quod
 155 uncia una seminis mundi et dracma una mirtillorum bulliantur in libra una et semis aque unico fervore ad lentissimum ignem et coletur. Deinde colature *addatur* uncia una panis zuccari, de qua *sumantur* uncie tres cum pulvere predicto *et* post, si placuerit, sumatur parum
 160 de vino. Cibus autem erit pultes facte de farina ordeï vel milii vel *spelte* cocta perfecte cum brodio pullorum perfecte coctorum. Et post ponetur in [f. 67r] scutella unum coclear de semine melonum pistato in vase argenteo et zuccaro, si placuerit; aliter non ponatur *zuccarum*.
 165 Supra locum vero doloris *ponatur* pannus lineus subtilis et lenis et duplicatus aut triplicatus et imbibitus *in* subscripto liquore: recipe yreos dracmam I, seminis bombacis mundi uncia semis, medulle nucis indice dracmas II; pistentur *et* in sex libris olei amigdalarum dulcium ad calorem aque ferventis bulliantur et in fine addantur dracme II cere virginee.

170 Si vero dolor fuerit sine febre et fuerit supra dyafragma in lateribus vel thorace, soluta constipatione ut supradictum est de dolore

28. cum supradicto ... capitis *om.* β.

capitis, propinabitur cum predictis pultibus coclear unum de pulvere sequenti: recipe florum et foliorum ysopi unciam I, radicis lili sicce unciam semis, scariole dracmas II, fiat pulvis; post sumpcionem vero pulveris sumatur anisum conditum. Supra vero locum doloris ponatur sacculus sequens: recipe meliloti libram semis, fortissime conteratur et in vase argenteo supra lentissimos carbones assetur suaviter movendo cum cocleari argenteo et, cum calefactum fuerit notabiliter, deponatur ab igne et immediate *admisceantur* hec tria pulverizata, scilicet florum camommille dracma I, sticados arabici uncia semis, croci ortensis dracme II, croci orientalis dracma I. 175

Si vero dolor fuerit sub ypocondrio dextro, soluta constipacione ut *supra*, pultes predictae sumantur cum dracma una pulveris *camommille*. Supra ypocondrium *vero ponatur sequens sacculus*: recipe rosarum rubearum libram semis; assentur post aliqualem contricionem, ut dictum est, de melliloto; amplius tamen calefiant et in fine addantur pulverizata sticados citrini uncia I, florum camommille uncia semis, spicenardi dracme II. Si vero dolor fuerit sub ypocondrio sinistro, soluta constipacione, pultes predictae sumantur cum dracmis II florum tamarisci vel dracma una de pulvere asari. Et supra ypocondrium ponatur sequens sacculus: recipe sticados citrini libram semis, leviter assetur leviter ut supra dictum est, et in fine addatur pulvis asari uncia I, xilobalsami uncia semis, rosarum rubearum dracme II, spicenardi dracma I. 185

XI. *De dolore stomachi*

195

Si vero dolor fuerit in stomacho, soluta constipacione, ut *supra* dictum est, predictae pultes sumantur et cum eis unum coclear de pulvere sequenti: recipe carvi bulliti in aceto *et exsiccati unciam I*, coriandri similiter preparati (et ambo semina sunt exsiccata ad lentum ignem) <...> ana dracmas II, seminis melonum exorticatis, piperis, ana dracmam I; fiat pulvis et supra stomachum ponatur lapis asini ligatus in pannum lineum vel in eius defectu cera imbibita oleo vel pinguedine absinthii et incorporata cum pulvere coralli rubei sic, scilicet quod ad libram I *cere, coralli* uncie II ponantur. 200

XII. *De dolore intestinorum*

205

Si vero dolor fuerit in intestinis, facto clisteri supradicto, pultes de farina milii supradicto modo preparatae propinabuntur cum uno cocleari *sequentis* pulveris: recipe cimini bulliti in aceto et exsiccati unciam I; melonum, scilicet seminis eius exorticati bene mundi,

210 piperis excorticati, ana dracmas II; seminis pensodosii vel pensoniti
 dracmam I vel in defectu eius corticis citrini dracmam I et semis.
 Supra umbilicum *ponatur* sequens cataplasma: recipe herbe peucedani
 vel corticis radices eius uncias IIII, sticados citrini uncias II; ambo
 215 diligenter pistata fritentur in oleo amigdalorum amarum ad calorem
 aque ferventis et in fine dissolvantur ibi cere nove dracme tres et
 deposita ab igne commassentur in vase in quo fuerit frixa; deinde
 totum extensum in panno tepido applicetur.

XIII. De dolore renum

Si dolor fuerit in renibus aut vesica, solvatur prius venter cum
 220 clisteri sic facto: recipe tribuli marini vel in defectu eius berule
 libram I, uvarum passarum *mundatarum* uncias II, fenugreci unciam
 I; remolliantur per sex horas ad minus in quatuor libris aque; deinde
 unico fervore bulliantur et in colatura dissolvatur uncia una cassiefis-
 tule et addatur uncia una olei persicorum vel amigdalorum amararum
 225 et fiat clistere sine ullo gramine salis, ut diu teneatur.

Post operationem clisteris ingrediatur balneum temperatissimum,
 in quo sedebit supra sacculum de melliloto et lingua canis *sic*,
scilicet quod lingue canis manipulum I misceatur et pistabitur, melliloti vero
 230 *libra I fortiter conteretur, et in sacculo posito levissimo fervore bullientur*
 vel in ferventi aqua immersa protinus extrahentur et proiicientur
 in balneo, in quo sedeat quantum delectabiliter poterit sustinere.
 Tunc ante exitum propinabitur coclear unum de pulvere sequenti
 cum pureya cicerum rubeorum aut cum vino: recipe seminis citonio-
 rum *unciam I*, seminis vel florum camommille unciam semis, spice-
 235 nardi dracmam I, fiat pulvis.

Supra renes vero vel pectinem ponatur pannus immersus et *expres-*
sus in sequenti oleo: recipe axungie anatis recentis unciam I, sangui-
 nis cuniculi uncias II, croci ortensis vel in defectu eius cartami [f.
 67v] unciam semis; pistentur et, ut supra, frigentur in oleo amigda-
 240 larum amararum, scilicet in libra semis, et in fine *addantur* dracme II
 cere nove. Ferculum vero sit sicut carnes pullorum et iuvenum galli-
 narum cum multo pretrosilio coctarum.

XIV. De constipacione ventris

In constipacione ventris sufficit in principio prandii sumere
 245 unciam unam cassiefistule predicto vel solito modo preparata, vel, si
 magis placuerit, sumantur ficus pingues vel carice *farcite* cardamomo
 mundato vel in defectu eius repleantur ficus semine melonum mundo

et exorcitato vel, si magis placuerit, fiat primo clistere suprascriptum; aut manipuli II sicle et I borraginis contundantur et in quatuor libris aque levissime bulliantur et in colatura dissolvatur uncia I medulle cassiefistule, deinde addatur olei violarum uncia I, salis gemme dracme II, et III libre vel quasi iniciantur. 250

XV. *De lumbricis*

Contra lumbricos assiduetur sumpcio coriandri preparati cum cibus, maxime in principio, et vitabitur usus cimini, semel autem in mense ad maiorem securitatem sumatur in ieiuno dracma una de semine Alexandrino quod dicitur semen lumbricorum vel ab aliquibus appellantur herba balcocyra vel semen contra babacas in Montepessulano vel circa et sumatur cum aqua frigida maxime in estate.²⁹ 255

XVI. *De fluxu ventris*

260

In fluxu ventris potus solitus minuatur et in principio refeccionis assatura sumatur, maxime turturum aut perdicum aut iuvenum gallinarum vel caponum vel bovis iuvenis, aut pisa pilata et cocta cum brodio bovis et electi baconis aut fabe *cum cortice similiter cocte* usque ad dissolutionem vel caules rubei cocti cum gallinis vel in diebus non carniū omnia predicta cum dulci oleo condiantur aut ova frixa sigillatim usque ad induracionem et postea *ponantur* in aceto et coriandro et sumantur. Fluente *quoque* ventre, et offe, si placuerint, de biscocto fiant secure et tunc vitentur carnes porcine, nisi per noctem ante stererint in aceto et sale. In crastino vero perfecte assentur neque quidquam de cute sumatur neque de pinguedine quantum possibile fuerit. 265 270

Si vero fluxus fuerit cum sanguine, facta flebotomia de epatica, sumatur frumentum coctum ad perfeccionem cum brodio carniū bovinarum aut gallinarum et sumantur in principio, deinde assature carniū porcinarum predicto modo preparatarum, et vinum sit rubeum. In fluxu sine sanguine melius erit vinum album vel medium. [f. 68v] 275

29. quod dicitur... sumatur *om.* β.

XVII. *Contra opilacionem epatis*

280 In opilacione epatis fiat salsamentum de tribus partibus spicenardi et quarta parte coriandri preparati et quinta parte darseni, additis tribus vel quatuor amigdarum et aceto ut supra: *mane vero in ieiuno sumentur dracme II de semine scariole sic, scilicet quod in uncis II succi malorum muzorum ponetur et addita tertia parte aque ferventis super rasa zucarri, sicut placuerit. Quo semine sumpto, septem diebus vel octo sumetur dracma una reubarbari electi cum sero caprino recenti et bullito et colato vel cum succo rosarum vel aqua cicerum rubeorum aut, si magis placuerit, cum vino albo debili vel bene limphato.*

XVIII. *De opilacione splenis*

290 In opilacione splenis salsamentum fiat ex quatuor partibus rafani et quinta darsenici et sexta coriandri, additis amigdalidis et aceto, ut supra:³⁰ mane vero in ieiuno sumentur dracme due et semis de flore thamarisci cum brodio cicerum nigrorum vel rubeorum et una die sumetur dracma una et semis folliculorum sene cum eadem aqua vel brodio vel cum sero caprino.

295 In ambabus opilacionibus et epatis et splenis expedit plus solito minuere potum et vitare fercula de pasta et totam substantiam pastillorum et carnes porcellorum et carnes porcinas recentes, nisi modo supradicto preparantur. Et si de quarto in quartum diem sumatur dracma una de limatura argenti cum sapa vini, mane hora, qua predictae medicine debent sumi, efficacius resolventur. Item in utraque opilacionum predictarum, si gravedo vel ponderositas in spatulis vel in dorso perciperetur, tunc prius quam *aliud* fiat debet fieri flebotomia *de brachio* partis opilate, scilicet de vena epatica, si in epate fuerit opilacio, et splenetica, si opilacio in splene fuerit, semper cum
300
305
larga incisione, et ad minus extrahatur de sanguine usque ad uncias sex.

XVIII. *Contra difficultatem urinandi*

310 In difficultate urinandi fiat sequens encatisma: recipe lingue canis manipulos III, berule manipulos II, senacionis seu cardi benedicti, manipulum I, apii manipulum semis; leviter conquassata bulliantur

30. mane vero... aceto, ut supra *om. α.*

unico fervore in aqua simplici; deinde totum in concha prohiatur et addatur tunc libra una vini albi et, cum fuerit circa temperate, sedeat sic paciens, *scilicet* quod aqua fere attingat umbiculum. Et in principio prandii sumetur petrosilium in multa quantitate leviter coctum in brodio pullorum cum ciceribus rubeis. Si tamen constipacio ventris adesset, prius solvatur cum clisteri supradicto in dolore vesice vel renum. 315

Et antequam aliquid fiat, tunc *eciam* erit utilissimum sumere medullam cassiefistule frequenter saltim in ebdomada semel, tunc *eciam* maxime frequentabitur esus pullorum aut avium minutarum elixarum vel in pastillo aut carnes eduli elixati vel assi vel pastillati cum pulvere *zinziberis* et modico pipere. 320

XX. *Contra ardorem urine*

In ardore vero urine plus solito limphetur vinum et salsamenta et assature vitabuntur, nisi essent hispanice; tunc *vero*, abiecta superficie, poterunt comedi. Regulariter autem in principio prandii sumatur per se vel cum cibo aut brodio unum coclear de semine melonum excorticato, et tunc vice petrosilii coquantur cum carnibus folia borraginis; *tunc et caules rubei vitabuntur*. [f. 69r] *Octava vero die* post usum predictorum sumetur dracma una et semis, reubarbari electi cum ptisana *tercie decoccionis*. 325 330

XXI. *De terciana simplici*

In terciana simplici, cuius paroxismus terminabitur cum sudore spontaneo, quacumque die fuerit, sumatur malumgranatum musum vel cerasa acia omni tempore in ieiuno. In die autem paroxismi nichil donetur, donec paroxismus pertransierit, sed *tunc ceterisque* diebus sumetur brodium cicerum rubeorum vel pullorum, absque carnibus salsis, coctorum cum multa agresta. Si tamen lactuce inveniantur, sumantur a principio cum aceto vel poma cruda anni preteriti vel pedes porci usque ad dissolutionem cocti et diu immersi in aceto sed in fine poterunt sumi pira. Potus vero in mensa erit vinum debile album fortiter limphatum, extra mensam *vero* potus sit aqua fontis pura cum modico aceto. 335 340

Post tercium paroxisumum in crastina die sumentur dracme due vel dracma una et semis *resine* cum aqua simplici vel, si placet, addatur parum de zuccaro et illa die solum in vesperis comedatur, hoc *excepto*: quod per tres horas ante bibatur libra una ad minus de brodio cicerum supradicto; et *hora* vesperorum cibus erit aures vel rostrum 345

350 porcinum fortissime *cocta* et in forti aceto diu immersa. Quod si a principio corpus fuerit constipatum, solvatur constipacio cum clisteri *facto de* ptisana terciæ decoccionis, ita quod in tribus libris ipsius dissolvetur uncia una et semis mellis rosarum ad solutionem confecti et uncia una olei violarum et dracma una salis gemme.

355 Si vero paroxismus non finiatur cum sudore, sequens sirupus sumatur quolibet mane: recipe tribuli marini libram I, cetarach libram semis scolopendri quartarium I; contudentur et per sex horas ad minus remolliantur in quatuor libris aque fontis; deinde bulliant unico fervore et in colatura ponantur octo uncie panis zuccari et
360 immediate post clarificetur et deponatur ab igne et *proicientur* in ea dracme due sandali rubei per minuta frusta *incisi*, de qua decoccione ad minus libra semis propinabitur qualibet vice admixta uncia una aceti albi ferventis.

Post quartum vero paroxisum sumantur dracme due vel una et
365 semis reubarbari cum quatuor unciis succi rosarum, additis in tali terciæ erunt pulli cocti cum pauco croco et agresta et paucis foliis boraginis et petrosilii et interdum lactans edulus elixatus aut pastillatus cum multa agresta et modico coriandro. Diebus vero non carnium sit cibus de spelta mundata, sicut sit de *avena vel ordeo* et pureya cicerum rubeorum aut pisorum cum agresta et tunc pira vitentur.
370 Poma vero, si [f. 69v] fuerint cocta in forno vel frigida, poterunt sumi ante et post. Sed fraga vel cerasa acria vel matura poterunt in principio sumi *in* mane mora celsi, antequam nigrescant.

In hac vero terciæ post sumpcionem reubarbari terciæ vel quarta die fiat flebotomia de epatica in brachio dextro usque ad quatuor uncias *ad minus* et tribus diebus post flebotomiam *sumetur* mane unum coclear de semine acedule et floribus boraginis equis ponderibus mixtis. Quibus masticatis et deglutis, superbibetur quantum placuerit de vino subtili et aromatico *debili vel* limphato.

380 XXII. *De duplici terciæ*

In terciæ duplici *cotidie* sumetur in mane coclear unum de semine acedule cum ptisana sequenti: recipe ordeï mundi libram I, bulliatur unico fervore duabus vicibus et qualibet vice coletur et *in* terciæ vice ponatur in libris duodecim aque addita libra semis virgarum seu
385 radicis graminis sic, scilicet quod, postquam mundate fuerint a foliis et bene lote, incidantur minutim et addetur de ordeo: deinde supra lentum ignem et clarum ignem coquantur usque ad consumptionem medietatis et tunc deponatur ab igne et residere permittatur. Et post residenciam separabitur a fecibus, de qua sumatur ad minus libra
390 semis cum predicto semine et frigida, si magis placuerit. Et octava

die sumatur rubarbarum, *ut* dictum est in terciana simplici supra-
dicta.

Tercia vero die vel *ad tardius* in quarta fiat flebotomia de epatica
in dextro brachio usque ad quatuor uncias ad minus *cum larga incisio-*
ne. Deinde quatuor diebus sequentibus *sumentur* quolibet die dracme 395
duo seminis portulace conquassati leviter et libra semis coriandri pre-
parati et exsiccati et in aceto bulliti prius sic, scilicet quod corian-
drium seorsum pulverizabitur et post adiungetur semen portulace,
que simul cum aqua predicta sumentur.

Refecio vero semper sequetur paroxysmum ex alimentis que dicta 400
sunt in prima terciana vel ferculo facto de spelta vel de ordeo vel
pureya cicerum aut pisorum cum agresta. Hic eciam, si necessarium
fuerit, *solvetur* constipacio sicut in prima constipacione fuit scriptum.
Hic eciam pira *et* poma et alii fructus predicti copiosius poterunt *acci-*
pi et persica perfecte matura, si de *solo* fuerint non *aquoso*. 405

XXIII. *De terciana continua*

In terciana continua, soluta constipacione cum clisteri dicto in
prima terciana, mox *fiat* flebotomia *de epatica* usque ad sex libras ad
minus et cotidie *sumantur* in mane dracme II *seminis acedule pulverizate*
et mixte cum decoctione sequenti: recipe berberis uncias III, seminis 410
cucumeris uncias II; conquassentur et in tribus libris aque fontis per sex
horas remolliantur, deinde supra lentum ignem et clarum unico fervore
bulliantur et in colatura dissolvantur uncie III panis zuccari, additis
unciis II aque rosarum. Et immediate, cum clarificatum fuerit, depo-
natur ab igne, de quo [f. 70r] sumentur uncie quatuor cum predicto 415
semine. Post, si placuerit, poterit sumere malumgranatum musum.

Quarta die post sumatur reubarbarum, sicut dictum est in prima ter-
ciana, et eadem fiant alimenta. Sed supra regionem cordis et orificii
stomachi pannus tenebitur madefactus in sequenti mixtura: recipe 420
sandali muscatellini unciam I, nenufaris citrini unciam semis, sanda-
li rubei dracmas II; fiat pulvis et sepe madefiat in liquore tali: recipe
olei rosarum libram I, olei nenufaris uncias II, cere albe uncias IIII.
Ponantur simul in vase argenteo vel eneo et ad calorem aque ferven-
tis commiscentur; deinde deponantur ab igne et pulvis predictus
admisceatur et in mixtura pannus duplicatus immergatur. 425

XXIII. *Contra continuam de sanguine*

In continua de sanguine fiat flebotomia prius, soluta constipacio-
ne, si necessarium fuerit, ut in prima terciana dictum est, et fiat fle-

430 botomia de mediana dextri brachii usque ad octo uncias ad minus
secundum vires patientis.

Deinde sumetur cotidie in mane unum coclear de sequenti mix-
tura: recipe seminis acedule uncias III, seminis cucumeris conquassa-
ti unciam I, florum boraginis unciam semis, coniungantur. Deinde
435 *detur* coclear unum cum tribus unciis succi malorum granatorum
recenter expressi per pannum mundissimum. De quarto in quartum
vero diem *et ad tardius in quinta die* sumentur uncie tres de succo *radi-
cum albarum* iunci, addita uncia una predicti succi muzorum. Cibus
autem erit ordeatum vel sola *aqua* pullorum et potus ptisana tercię
440 decoccionis, ut supra *patuit*, sed hic loco graminis ponetur uncia una
et semis cucumeris et uncia semis seminis melonum.

XXV. *Contra continuam de flemate*

In continua de *flemate* sive in cotidiana solvetur constipacio cum
tali clisteri: recipe azari uncias IIII, uvarum passarum uncias II, fenu-
greci unciam I, agarici unciam semis. Remolliantur [f. 70v] per sex
445 horas in quatuor libris aque, deinde unico fervore bulliantur ad len-
tum ignem et in colatura dissolvatur uncia una cassiefstule et adda-
tur uncia una olei amigdalarum amararum et iniciatur. Quolibet
autem mane sumatur coclear unum de radice peucedani pistati et
sumatur autem cum tribus unciis sequentis decoccionis: recipe radi-
450 cis tribuli marini libram semis vel in defectu eius radice yringorum
marinorum seu yringi marini libram semis; radice brusci, asparagi,
ana unciam I; xilobalsami unciam semis; remolliantur *in* quatuor
libris aque fontis per sex horas, deinde unico fervore bulliantur et in
colatura ponatur libra semis zuccari. Cumque clarificatum fuerit,
455 totum statim deponetur ab igne, sicque reservabitur usui, de quo
uncie tres propinabuntur addita uncia una aceti fermentis, in quo fue-
rit diu bullitum coriandrum, scilicet uncia una ad libram unam, et
fiat decoccio ad lentissimum ignem.

Predictis vero sumptis septem diebus, tunc octavo die sumatur
460 sequens laxativum: recipe kebulorum unciam I, *bellericorum*, turbith,
ana dracmas [f. 70v] in libra una aque per sex horas cum unciis *dua-
bus* de carnibus uvarum passarum; postea ad calorem aque fermentis
quasi fervere permittatur in vase et, dum inceperat fervere, statim
coletur et tunc colatura *propinetur*.

465 Cibus autem *erit* in febribus: alaude, capones decocti in aqua cum
modico electi baconis et cum petrosilio vel alie parve aves cinericii
coloris, exceptis passeribus, vel pulli decocti cum radice una zinzibe-
ris albi et quatuor *graminibus* gariofilli, in quo loco agreste debet
administrari acetum *decoccionis* coriandri. Sumpto vero predicto laxa-

tivo, poterunt administrari perdices asse, si cum parvis avibus cocti fuerint parum, vel poterit sumi assatura vituli lactantis vel unius anni *vel duorum annorum* vel capreoli elixati, cum predicto aceto conditi et modico pipere. Potus erit vinum album *aut* mediocre vel mediocriter limphatum. Hic autem vitabuntur omnes fructus, exceptis caricis pinguibus et uvis passis, de quibus ante cibum et post *fiat* sumpcio, sicut placuerit, vel in fine *sumatur* citonium perfecte coctum in prunis seu assum vel in optimo vino coctum vel in pastillo cum carnibus gallinaciis et bacone et citonium sit divisum in duas partes.

XXVI. *Contra febres erraticas*

In erratica febre quolibet mane sumetur coclear unum de sequenti mixtura: recipe florum camommille unciam I et semis; seminis acedule unciam I; sticados citrini, rasure eboris, ana unciam semis; fiat pulvis et incorporetur cum quatuor unciis mellis rosarum confecti ad solucionem et conditi: incorporacio vero fiat in vase argenteo cum pistello cupressi vel eboris, de qua mixtura sumetur unum coclear continens ad minus uncias sex, et superbibetur vinum subtile et debile et mediocriter limphatum; de quinto vero in quintum diem sumetur cassiafistula.

Qua pocione bis facta, fiat flebotomia de brachio sinistro cum larga incisione et de splenetica usque ad quinque uncias. Cibus autem ut plurimum sit elixatura pullorum aut iuvenum gallinarum et eduli lactantis et ordeatum aut pureya cicerum rubeorum vel pisorum cum agresta et petrosilio. Hic fructus qui appetitui *placuerint* in quantitate modica *conceduntur*.

XXVII. *Contra febrem quartanam*

In quartana vero *sumatur* sequens pulvis cotidie: recipe florum boraginis uncias II, sticados citrini uncias II, ossis de *corde cervi* dracmas VI, foliorum auri puri dracmas III. Tribus primis pulverizatis, cum rebus supradictis folia auri postea miscebuntur, de qua mixtura coclear unum continens *ad minus* dracme III cum zuccaro rosaceo sumetur, et immediate superbibetur sicut una testa ovi plena de vino subtili et odorifero. Deinde qualibet die octava sive fuerit paroxismalis sive interpollata, sumentur ad minus uncie quatuor de subscripta decocione: recipe folliculorum sene uncias III, *uvarum passarum mundarum* uncias II, *epithymi* unciam I, agarici unciam semis; remolliantur ad minus per sex horas in duabus libris aque fontis, deinde ad lentissimum ignem unico fervore *bulliantur* et postea colentur. Et colature

addentur dracme decem manne lote cum aqua fontis et contrite in vase argenteo, vel, si placuerit magis, libra una vel circiter de sequenti clareto: recipe foliorum arceni dracmas III, folliculorum sene dracmas X, [f. 71r] miraboranorum indorum dracmas sex, gariofilorum, zinziberis albi folii ana dracmam I; de quibus fiat pulvis et cum libra semis panis zuccari coletur per tres libras vini electi.

Sequenti vero die post laxativum sumetur in mane uncia una vel circiter de semine citoniorum et bombacis mundi equaliter mixtis et sumetur masticando et degluciendo. Deinde superbibatur unus gobellus de vino subtili et aromatico et, si fuerit vinum non fumosum, melius erit. Quibus sumptis, applicabitur regioni splenis et ante et retro spongia imbibita cum sequenti mixtura: recipe olei persicorum uncias VI, olei pinearum uncias III; ponantur in vase aureo vel deaurato et in aqua calida colentur taliter quod aqua non possit ingredi, et tunc flebotometur asinus iuvenis et sanguis recipiatur in dicto vase usque ad quantitatem ad minus olearum et fortiter commisceantur et mixture immergatur spongia vel pannus lineus duplicatus et supra totum latus sinistrum teneatur per diem naturalem.

In crastino autem fiat flebotomia de vena splenetica usque ad uncias quatuor ad minus et immediate sumatur sequens mixtura: recipe rasure eboris dracmam I, ossis de corde cervi, foliorum auri puri, ana dracmam semis, iacinctorum *scrupulum* I. Incorporentur cum uncia semis zuccari rosacei Alexandrie et sumatur totum et superbibatur aliquantum vini albi odoriferi et quodammodo dulcis sicut est vinum muscatellum.

Hic vitabuntur omnes carnes *omnium animalium* silvestrium, exceptis fasianis iuvenibus et pinguibus et perdice femella iuvene et pulli fasianorum aut perdicum. Item vitabuntur carnes bovine et leporine. De carnibus vero porcinis poterit sumi assatis, ut superscriptum est, sed ut plurimum frequentabuntur carnes iuvenum gallinarum vel caponum aut vituli vel eduli lactancium. Cum elixaturis autem sumentur et coquantur cum foliis boraginis et salvie et circa finem sumetur crocus. Hic eciam vitabuntur caules rubei, sed oculi caulium alborum poterunt sumi bis in septimana et in diebus non carniū amigdalatum spissum vel pineatum cum pureya cicerum vel pisorum et ova sigillatim frixa et mediocriter mollia et colatura pisorum alborum, cum brodio pinguum gallinarum et cum bacone non nimis salso. Hic eciam vitabuntur fructus, exceptis ficibus recentibus in principio vel ficibus siccis et assis in fine comescionis et exceptis fisticis viridibus in principio vel piris *de Fraxorel* vel *Calloel* in fine; non tamen sumantur nisi perfecte maturata et *aromatica*. *Pira vero primitiva, que sunt parva in quantitate, si perfecte matura fuerint et aromatica*, in fine ad votum. Sed fistici virides et mundati in principio sumpti semper utiles sunt.

Hic esset balneum temperate caliditatis utile factum cum decoc-
 cione melliloti et sticados citrini sic quod melliloti sit libra una et
 sticados uncie quatuor. Et erit perutile balneum, si fiat semel vel bis
 ante flebotomiam *supradictam*.

555

XXVIII. *De exituris et apostematibus*

In exituris membrorum *exteriorum* solvenda est constipacio cum
 cassiafistula vel cum clysteri tali: recipe sicle manipulos II, senacionis
 manipulum I, uvarum passarum mundarum uncias III. Conquassata
 remolliantur [f. 71v] in quatuor libris aque per sex horas, deinde
 unico fervore bulliant et colentur et in colatura ponatur uncia una
 olei violarum et II dracme salis gemme.

560

Soluta constipacione, si exitura fuerit rubei coloris aut *ruffi* aut
 nigri aut viridis aut citrini, protinus fiat flebotomia de brachio eius-
 dem partis et post flebotomiam granatum vinum sumat habundanter.

565

Supra exituram vero ponatur vitellus ovi conquassati cum oleo
 abstracto recenter de semine melonum vel in defectu eius ipsum
 semen fortiter pistatum usque ad exsiccacionem et tunc commiscea-
 tur cum vitello et hoc, additis duabus aut tribus guttis de oleo amig-
 dalarum dulcium vel butiri recentis, et quolibet die removeatur
 quousque saniaverit et tunc aperiatur cum flebothomo et mundifice-
 tur vel, si sponte aperiatur, mundificetur similiter cum panno immer-
 so in ydromello. Si autem perfecte *saniaverit et fluxerit sanies*, tunc
 plantago superponatur prius conquassata usque ad cicatrizacionem.

570

Si vero exitura fuerit albi coloris, soluta constipacione, statim
 superponatur scabiosa pistata et frixata ad calorem aque ferventis cum
 oleo amigdalarum dulcium et post apercionem mundificetur immer-
 so vino, in quo mel fuerit dissolutum *et deinde folium edere desuper ponat-
 ur*.

575

XXVIII. *De apostematibus membrorum interiorum*

580

In apostematibus membrorum interiorum quando gravedo et
 dolor *immobiliter* aliquam partem comprimunt et maxime febre con-
 comitante, tunc necesse est de brachio propinquiori loco apostemato
 flebotomia fiat, soluta prius constipacione, et de vena manifestius
 apparente in plicatura brachii, et fiat saltim usque ad sex uncias.
 Immediate vero post flebotomiam sumentur uncie quatuor de ptisa-
 na tercię decoccionis facta cum gramine, ut prius scriptum est, in qua
 dissolvetur uncia una manne mundissime et granate vel in defectu
 eius uncia una succi de conserva rosarum facta cum *pane zuccari; que*

585

590 *manna vel qui succus* quolibet mane sumetur in aurora frigidus aut calidus, sicut *magis* placuerit patienti. Melius tamen erit in hyeme ut calidus actu sit et, si lapis asini habeatur, tunc scrupulum unum de pulvere ipsius admisceatur *eidem potui*.

595 Hic alimenta erunt ordeatum, factum de ordeo cocto cum gramine, ut supradictum est, vel pultes de farina ordeï facte cum brodio pullorum absque bacone vel de farina milii facte cum brodio gallinarum vel in diebus non carniū conquatur prius farina cum aqua simplici, deinde addatur lac amigdalorum et in fine zucarum ad libitum. Item folia pastinace cocta cum pullis vel accipiantur trifolii
600 partes tres, crysonum partes due, berule pars una, boraginis quantum medietas omnium, incisa per frusta latitudinis pollicis et coquantur cum pullis et parum de bacone. Item pureya pisorum aut cicerum *rubeorum*. Hic fructus vitentur omnes, exceptis caricis aut uvis passis aut pomis aromaticis concavatis et assis cum zucaro et infrigidatis.
605 Cum autem apostema fuerit ruptum aut resolutum, sicut sanies per aliquam partem egrediens indicabit sic quod alleviatio doloris atque gravedinis sequitur, tunc prodest interdum sumere brodium fabarum cum cortice coctarum usque ad dissolutionem in brodio gallinarum. Tunc etiam poterunt sumi carnes avicularum elixatarum cum gallinis [f. 72r] vel cum pullis aut in pastillo coctarum cum croco et paucis lardonibus. Potus ante dissolutionem apostematis fiat ptisana supradicta, potus vero ei potest esse vinum debile vel naturaliter dulce.

XXX. De defectu appetitus

615 In defectu appetitus, si assit constipacio, solvatur cum clysteri proximo supradicto et ordinetur quod fiat in ieiuno exercitium peditando et interdum partes superiores inclinando tanquam ad aliquid colligendum usque ad initium sudoris vel fastidium laboris vel fatigationis.

620 Postea orificio stomachi applicabitur spongia immersa in subscripto aceto et fortiter expressa: recipe coriandri unciam I, corticis citoniorum unciam semis vel in defectu eius anthos florum, darsenici, ana dracmam I; conquassata remolliantur in tribus libris aceti per sex horas ad minus ad lentum ignem, quantum sufficeret, decocconi
625 perfecte unius citonii et tunc deponatur et coletur, et in colatura calida moderacione immergatur spongia, et cum duabus tabulis planis fortiter comprimatur et tunc applicabitur patienti et, antequam frigescat, removebitur. Predictum etiam acetum in cunctis saporibus apponetur vel vice eius agresta *sumatur* et carnes et pisces in tali salsa
630 ponentur et cum ipso condiantur. Si tamen comedere tederet, post

exercitium bonum erit applicare predictam spongiam orificio stomachi, tunc sumatur immediate unus de limonibus cum salsamento proprii succi eius et sumatur cum cortice, *in cuius defectu* sumatur malumgranatum musum.

In mensa vero sumatur succus limonum cum cibus vel citranguli, dum tamen fuerint in arbore maturati, sic scilicet quod *limo* sit undique color croceus et, si in citrangulo reperiatur, medulla pinguis et aquosa et a cortice separata multum erit melius. 635

XXXI. *De siti*

In siti, si fuerit immoderata, sumatur cassia fistula et immediate sumetur unus gobellus de aqua decoctionis sequentis: recipe berberis rubei vel ruffi unciam I, seminis acedule unciam semis; conquassata remolliantur in tribus libris aque fontis ad minus per sex horas, *deinde ad lentum ignem bulliant quantum sufficeret uni pomo in conquendo*. Deinde coletur et de colatura *sumatur*, ut dictum est, tepida vel frigida quantum magis placuerit. Si tamen venter fuerit laxus, non administrabitur cassia fistula, sed vice ipsius carnes citoniorum sumentur et immediate post predicta bibatur aqua, que etiam per filtrum album distillabitur et distillata miscebitur vino ad bibendum ad libitum. In defectu vero berberis supradicti exprimatur succus malignati muzi et addetur ei tertia pars aque ferventis et de tali mixtura bibatur ad libitum unus gobellus et non plus per tres horas vel per quatuor ante cibum. 640 645 650

Et tunc vitabuntur salsa et acuta et res naturaliter calide, excepto succo alii, qui in modica quantitate poterit brodiis adiungi, et excepto cepe albo per sex horas in *forti* aceto remollito, *in hoc autem casu* limones conditi et in ieiuno sumpti *efficaciter* sitim extinguunt. 655

APÈNDIX IV

ALGUNS EXPERIMENTA TRANSMESOS AMB LA *PRACTICA SUMMARIA*

I. CONTRA VENENUM

Ut venenum corpori humano imperare nequeat fiant trocisci subscripti: recipe seminis citri mundi uncias III; seminis acedule vel acetose uncias II; seminis citoniorum et bombacis mundi, radice polomeneon (et est radix herbe tunice), rasure cornu cervi ana unciam semis; nucum mundarum ad pondus omnium incorporentur cum sapa vini et fiant trocisci ad pondus dracmarum sex, de quibus unus trociscus in ieiuno vel ante cibum sumatur absque potu vel in introitu lecti et tunc, si sumatur in sero, poterit superbibi unus gobellus vini aromatici.

II. CONTRA REPTILIA DOMUS

Ut venenosa reptilia de domo vel habitaculo fugentur, fiant pillule subscripte: recipe radice herbe tunice uncias IIII; rasure cupressi uncias II; sandali citrini unciam I; storacis calamite spoliis serpentis, rasure cornu cervi, ana unciam semis; galbani armoniaci unciam I; incorporentur cum terbentina munda et fiant pillule ad pondus uncie semis et cum una pillula suffumigetur habitaculum de quarto die in quartum post occasum solis.

III. SIMPLICIA CONTRA VENENUM

Inter simplicia a proprietate contra venenum valencia primum et ultimum est elixir maioris operis alquimie, si ad ultimam ducatur perfeccionem; deinde lapis qui in fronte surdi aspidis generatur, deinde cornua ipsius polomeneon, tormentilla, vinceroxicum, genciana, yreos; sed in proposito nulla melior quam que dicta est ad preservacionem continuam.

IV. SIMPLICIA A PROPIETATE

Simplicia a proprietate in morbis sequentibus valencia sunt: primo in epilencia comescio talparum, in apoplexia ceto, in fontinella occipitis profundus, in colica et iliaca corrigia de dorso lupi vivi, in ydropisi urina pueri septennis cum suo calore. In fluxu ventris membra animalium a proprietate valencia sunt epar yrci, iecur et epar galline assa, iecur gruis assum; fructus omnes vitentur, exceptis cytoniis assis vel coctis cum gallinis aut brodio bovis cocta

in principio cibi sumpta; pisces omnino vitentur. In paralyti recurrendum est ad causam stuporis regimini, sicut in dolore capitis sine febre, sed illa que fiebant ibi de quarto in quartum, fiant hic cotidie. In obtalmia ad curam doloris capitis recurrendum, cum non sit sine capitis dolore, hoc addito: quod infra oculum potest distillari succus capilli Veneris recentis expressi. Expri-mitur autem sic: ponatur capillus veneris recentis et mundus in panno mundo, cuius panni extremitates cum duobus baculis comprimuntur, sicut fit in expressione decoctionis syruporum et cum alio baculo mundo super pan-num expressum fortiter concutitur nec debet tangi cum manu. In frenesi fiat quod in dolore capitis cum febre et in siti est ordinatum et in fluxu ventris. In rampa fiant moderate membrorum stupidorum fricaciones: aqua frigida in febre danda, si fontina sit, potest sumi sine bullicione; putealis vero vel flu-vialis bulliatur in vase argenteo vel aureo et, cum infrigidata fuerit, propine-tur. Phisice ligature sine observancia constellationis debite parum aut nihil prosunt.